

Els Vedrans i Benimussa
el segle XVIII

Els orígens d'un temple

Per Joan Marí Cardona

Can Guimó de la Torre, Sant Josep. (Foto: Joan Marí Cardona.)

Poblament accelerat

Tot i que a la darrerria del segle XIV ja existien tres molins d'aigua en el Vedrà, i diversos propietaris capbrevaren els seus establiments, rebuts del capítol de la nostra seu, que era la de Tarragona, i que la gran alqueria de Benimussa s'havia anat dividint successivament de forma gradual, en començar el segle XVIII, tots dos indrets, el Vedrà (ja dividit en dos els primers anys del segle XVII) i Benimussa, encara conservaven grans extensions de bosc aptes per al conreu.

La gran pujada demogràfica de la darrerria del segle XVII i dels primers anys del XVIII, va obligar molts eivissencs a girar els ulls vers les terres cobertes de bosc, per mirar d'establir-s'hi i treure'n tot el que fos possible per a una vida de pura subsistència. Els Vedrans i

Benimussa, Labritja i l'illa de Formentera eren els tres punts on es podien trobar molts de tornalls de terres emboscades, que amb els seus ufanosos pins assenyalaven la possibilitat de convertir-se en terços de conreus agraiïts.

La divisió de l'antic Vedrà en dos Vedrans, ja suposava la notable multiplicació dels pobladors que els distingiren amb llurs cognoms: Vedrà dels Marins, Vedrà dels Ribes. Ni els Vedrans ni Benimussa foren indrets on poguessin anar a establir-se els emigrants d'altres quartons, perquè la multiplicació dels propis pobladors els omplia. Fins i tot alguns vedraners es veren obligats a passar a Formentera.

Necessitat d'un temple nou

Sortosament, el regent de la vicaria de Sant Antoni, que era un

capellà nadiu del pla de Vila, de can Torrent, mostrà la seua preocupació perquè tots els feligresos, especialment els més allunyats de Sant Antoni, no es trobassin mai orfes de la presència d'un temple i del capellà que els pogués atendre. Per altra banda, també sortosament, era un home fins a cert punt enlletat, que se sabia moure i que escrivia com parlava, també en llatí, que mai no tenia peresa d'agafar la ploma i posar-se davant d'un paper.

Antoni Joan, que així s'anomenava, prengué el seu ministeri tan seriosament que redactà la demanda dels pobladors dirigida a l'arquebisbe Manuel de Samaniego:

La divina providència ens ha posat a llocs tan allunyats de la nostra església de Sant Antoni que moltes de les nostres cases es troben a dues llegües, i el poble és ja tan nombrós que les terres que en temps passat eren desertes i tapades de bosc avui es troben poblades per in-nombrables alqueries.

En rebre's la conformitat de l'arquebisbe, el vicari i tots els pobladors mostraren una gran satisfacció, perquè ja era possible de començar a tragar pedres, fer forns de calç, anar en cerca de mestres d'obres, etc. El coll de Cala Vedella havia estat el punt escollit per edificar el nou temple. El vicari de Portmany passà a viure devora l'indret on el temple s'havia de construir, a la Torre dels Toniets, ara can Sergent de la Torre, i allí visqué i celebrà la missa els diumenges, fins que pogué anar-se'n a una caseta que li feren al costat del temple en construcció.

Abans de 1726, mai no s'havia fet cap divisió eclesiàstica dels quartons. Les grans vèndes no eren el fruit de necessitats eclesiàstiques, malgrat que també les esglésies se'n servien, sinó que les havien originat

Església de Sant Josep de sa Talaia. (Foto: Bartolo Tur.)

circumstàncies socials i de tipus militar, els delmes i la defensa. Cada quartó tenia la pròpia vicaria, encara que de vegades fos cedida alguna part a la cura eclesial d'una vicaria diferent, per causa de proximitat i llunyania,

com és, per exemple, el cas de Benirràs, de Santa Eulàlia, que ja es trobava assignat a Sant Miquel de Balansat.

Terme de la nova vicaria Abans de començar l'obra era

Un llaüt navega en aigües de Porroig. (Foto: Vicent Ribas "Trull".)

necessari fixar bé el terme de la projectada nova vicaria, és a dir, l'abast real que corresponia als Vedrans i Benimussa. Els pobladors de tots tres indrets s'havien compromès a dur a terme la construcció, però no podia deixar-se a la improvisació el fet demostratiu de la qualitat de poblador, perquè tots junts haurien de suportar les càrregues, no sempre lleugeres, del principi i de la continuació de la gran obra, de la primera a la darrera pedra.

El paborde de Santa Maria d'Eivissa era Josep de València, i els pobladors dels Vedrans i Benimussa volgueren mostrar-li l'agraïment que li devien pel valuós suport que havia donat a la petició, escollint sant Josep per patró de la nova vicaria. La configuració del terme fou cosa fàcil per a la junta inicial dels obrers, sis hòmens que coneixien bé el quartó, que pogueren deixar-lo clar amb poques paraules.

De can Pere Xinxó –ara dirien de la platja del Pouet– tot dret al puig de les Boques, i d'allà a la creu de can Macià Bernat –ara can Macià Creu–, i d'allà, camí camí, al coll dels Rossellons, deixant dins totes les

cases de l'Alqueria. Cal dir que l'actual divisió entre els termes municipals de Sant Antoni de Portmany i Sant Josep de la Talaia coincideix exactament amb la de 1727.

El coll dels Rossellons assenyalà la partió entre Portmany i la seua porció del pla de Vila. A la serra Grossa, que és a migjorn del coll, es troba la divisòria entre Portmany i les Salines. El terme de la nova vicaria, per la banda de migjorn restava, doncs, ben assenyalat per la partió de tots dos quartons fins a la mar. Val a dir que Sant Jordi de les Salines i Sant Francesc de l'Estany són del terme municipal de Sant Josep, i que la línia de 1727 és sols eclesiàstica, modificada notablement l'any 1933, en ser erigida la parròquia de la Mare de Déu del Carme, als Cubells.

Els Vedrans i Benimussa, terme assignat a Sant Josep, es trobava dividit, de migjorn a tramuntana, en les tres grans véndes del Puig d'en Serra, de la Talaia, de Benimussa, i acabava amb una petita part de la vénda del Torrent. Davant la gran empresa de construir la nova església, una de les primeres diligències fou dividir el terme en sis véndes, una per a cada dia de la setmana: Cals Marins, Davall la Serra (abans vénda del Puig d'en Serra), Cals Serres, Pou del Ginebre (abans vénda de la Talaia), Vedrà dels Ribes i l'Alqueria, Benimussa (abans vénda de Benimussa i part de la del Torrent).

Pere Ferro, mestre major

Els treballs previs de cavar els fonaments, amuntegar calç, grava, maresos i fusta duraren poc. Milers de gerres d'aigua traginaven les dones des de la font del Verger, i així ompliren l'aljub de l'obra. Hòmens i dones baixaven pedra del puig de can Cardona. Els munts de materials cobrien tot l'espai disponible. Era ja necessària la presència del mestre d'obres director.

Preparats tants de materials, als trenta de gener de 1730 vingué a regir i despertar l'obra mestre Pere Ferro, fill natural de la ciutat de Dénia, regne de València, i de tal manera la seua direcció i gran mestria feren afanyar la fàbrica que el dia de la festa de Sant Josep del mateix any ja s'havia posat la clau

Església de Sant Agustí del Vedrà. (Foto: Joan Marí Cardona.)

de la primera i més gran arcada del presbiteri.

Ningú no diu per quins camins arribà Pere Ferro al coll de Cala Vedella. Ja se sap que poc abans havia reedificat la nau de la parròquia de Santa Maria d'Eivissa, i que s'havia entretengut en treballs de l'Ajuntament, especialment per posar en condicions la carnisseria del carrer de Sant Josep. Si, com sembla, el paborde Josep de València era valencià, és possible que paborde i mestre es coneguessin d'anys enrere. De totes maneres s'hagueren de conèixer durant les obres de la parroquial. Que era un mestre de tota confiança per al paborde també ho demostra el fet que fou tramès a examinar l'obra de l'església de Formentera.

Pere Ferro, absent quatre mesos

El dia de Sant Mateu de 1730, 21 de setembre, caigué un llamp damunt el polvorí del baluard de Santa Llúcia, que no sols causà algunes morts baix del baluard, sinó que també el temple del convent de Sant Vicent i Sant Jaume en va patir les conseqüències. L'any del tro. Poc després, el governador Sacro Despuig cridà Pere Ferro a Vila perquè es fes càrrec de la reparació. Quatre llargs mesos foren necessaris, mentre que els de Sant Josep pregaven a Déu contínuament perquè hi tornàs tot seguit.

Acabades les feines a Vila, Pere Ferro tornà a Sant Josep.

La crònica de la construcció de l'església, escrita pel mencionat vicari Antoni Joan "Torrent", recorda una anècdota del mestre: des del punt més alt dels parats d'una volta, un bon dia caigué dins una pastera plena de guix, situada un poc més avall, i després no volgué cobrar diversos jornals perquè atribuï a un miracle de sant Josep el fet de no haver perdut la vista, quan tot el cos, i especialment els ulls, havien quedat plens de guix.

Festa de la darrera pedra, 1731

1731, juny, 23. *Amb llàgrimes de goix i declarada alegria de tots els devots de sant Josep es posà la clau de l'últim arc de l'església, i així restà coberta i tancada la casa de nostrom santíssim pare i patró Josep, regint la rectoria mossèn Domingo Pineda de Rafel, perquè el vicari Antoni Joan era a Mallorca a visitar la Mare de Déu de Lluc.*

El dia següent, festa de Sant Joan, se celebrà a Sant Josep una gran festa, perquè el temple ja s'havia acabat. Moltes de feines, però, serien necessàries per deixar-lo enllestit del tot.

Retaules i imatges

Sant Josep i retaule major

El 12 de juny de 1735 fou duta a l'església, des del port d'Eivissa, la

Torre de cals Costes, Sant Josep. (Foto: Joan Marí Cardona.)

cions catequètiques del rector de la parròquia.

Ovals de la capella fonda

Junt amb els colors de les imatges de la trona arribaren els dels ovals de la capella, que foren pintats pel mencionat mestre pintor José Sánchez de Ocaña, 1761. Representen la Divina Pastora i la Mare de Déu del Roser.

Consideracions breus

L'església de Sant Josep va néixer al mateix temps que les de Sant Joan de Labritja i de Sant Francesc de Formentera, que, com s'ha dit al principi, foren altres dos indrets on la població exuberant trobà terres per al conreu. Cal notar que, llevat de la calç, no existeixen semblances d'altre tipus entre totes tres. La de Formentera es distingeix sobretot de les dues d'Eivissa perquè encara s'aixecà amb aires de fortalesa, mentre que les d'Eivissa ja no responien a la defensa de possibles enemics.

Posats a buscar semblances del temple de Sant Josep amb altres, difícilment les podrem trobar. L'edifici és singular i mostra la influència d'un mestre d'obres valencià que volia deixar-hi l'empremta pròpia dels temples valencians, gran altura, molta de llum, molts d'adorns, encara que amb campanar de paret. Els florons dels arcs i altres adornos vénen a ser una reproducció dels que el mateix Pere Ferro havia adosat als arcs de la Catedral.

Si es contempla el bell enfront principal, s'entén tot d'una que el porxo davanter és un pegat afegit després de la construcció. Pere Ferro, si l'hagués previst, no hauria fet aquella tan bella fornícula de damunt la porta, que de prop resta tapada del porxo. Més pegat encara perquè la uralita que fa anys suplí la ruïna de les bigues de savina i els tegells sembla que durarà i durarà.

Les altes tribunes són una imitació dels passadissos laterals de Sant Antoni, fets per motius de defensa de les troneres, i des d'on consta que, segles enrere, les persones que no tenien roba bona assistien a missa. Les grans tribunes de Sant Josep són usades per al seguiment de les celebracions litúrgiques, pels homes especialment.

JOAN MARÍ CARDONA

imatge de sant Josep; després s'anà completant tot el retaule major, segons anava arribant al port del Torrent. Va muntar-lo el mestre mallorquí Andreu Carbonell, qui el deixà acabat l'any 1741. Aleshores es pagà la darrera partida de 8.680 lliures, moneda eivissenca, al mestre mallorquí Mateu Bosc, pels treballs de la imatge del patró i de tot el retaule. Abans li havien pagat partides de 2.600 lliures, 5.000 i 4.221.

La imatge vella de sant Josep és l'actual del retaule major nou. Les altres del retaule antic eren de sant Joaquim (desapareguda), de santa Anna, de sant Tomàs d'Aquino, de sant Lluís Beltran (el sant de la pistola) i de sant Vicent Ferrer. Totes les imatges, amb senyes clares de la prova del foc a què foren sotmeses, es troben emmagatzemades i amb poques esperances de restauració.

Mare de Déu del Roser

Joan Coll, escultor mallorquí, va trametre una imatge de la Mare de Déu del Roser per a les processons, 1730. Uns anys des-

prés, els frares dominics de València començaren a gestionar l'obra del retaule de la capella amb la imatge corresponent, de la qual fou especial promotor Antoni Ribes de Bartomeu "Cap de Puig", com a obrer de la confraria. El 1758 s'instal·là el retaule i aviat tota la capella es deixà enllestida.

Una de les dues imatges, sembla que la de 1730, no va desaparèixer el 1936, malgrat que la deixaren en pèssimes condicions. El 1987 fou restaurada en el taller diocesà de Mallorca, per Miquel Garau.

Ecce Homo

Imatge pintada el 1767 per un mestre pintor del qual no es menciona el nom.

La trona

El 1761 arribaren de Mallorca "els colors que havien de servir per pintar los misteris de goig de la trona". Mestre José Sánchez de Ocaña els va pintar el mateix any. Josep Maria Quadrado en diu que el pintor no s'oblidà de les obliga-